

ÎNSEMNĂRI DESPRE „ARCACI”

Paul PĂLTĂNEA

Pictorul Eugen Holban publică adesea, în presa gălățeană, comentarii la diverse teme etnografice, lipsite însă de o necesară argumentație științifică. Preocupare neînregistrată de Iordan Datcu¹, excepție făcând o colaborare din 1994 la revista „Miorița”, care apărea la Deva: *Continuitate arhaică în perspectiva unor cercetări moderne: Ziua Calului – Sân Toaderul. Calul mesager al timpului*².

Cu câteva luni în urmă, Eugen Holban a prezentat în revista „Dunărea de Jos” considerațiile intitulate *Locuirea, ascunderea și existența între arhitectură și sociologie istorică*³. Dintre cele două enunțuri ale titlului, s-a oprit asupra celui de al doilea, „ascunderea”, afirmând: „În zona noastră (a județului Galați n.n.) ascunzătoarea naturală, rămasă pregnant în tradiție, se numește «arcaci»”⁴. Tradiția pe care o invocă, fără exemplificări, și despre care se vorbea pe la 1886, după cum vom vedea, nu se referă la *arcaci*, ci la *pădure* în general. O mărturie din 1697 precizează că, în împrejurări grele, locuitorii se retrag în păduri unde-și „îngroapă proviziile, uneltele și tot ce au”. În acele păduri sunt multe „mănăstiri care le servesc drept locuri de adăpost la nevoie”⁵. Putem aminti un exemplu din zona gălățeană: „Mănăstirea de la gura Bârlojiței, unde este Agapie”, amintită la 15 iulie 1448⁶, a fost în pădurea numită astăzi „Balș”, comuna Umbrărești⁷.

¹ Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. I, București, Editura Saeculum I. O., 1998, p. 318.

² *Ibidem*, vol. III, București, Editura Saeculum I. O., 2001, p. 202.

³ „Dunărea de Jos”, iunie 2006, p. 40-41; iulie 2006, p. 40.

⁴ *Ibidem*, iunie 2006, p. 40.

⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1976, p. 46.

⁶ *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, sec. XV, vol. I, București, Editura Academiei, 1975, p. 397, nr. 280.

⁷ Ion T. Sion, *Observații asupra indicilor de nume*, în „Anuarul Institutului de Istorie

Despre originea cuvântului *arcaci*, E. Holban afirmă că este menționat în unele dicționare mai vechi (pe care nu le nominalizează), „ca fiind de origine turcă (arcă, protecție, apărare)”⁸. Informația este preluată de la B. P. Hasdeu⁹, care-l citează pe L. Șăineanu, fără a indica titlul lucrării folosite. Este, desigur, vorba de *Elemente turcești în limba română*, apărută în 1885. *Etymologicum* a fost tipărit în 1887.

Hasdeu a cunoscut termenul *arcaci*, probabil, prin „Chestionarul” din 1884, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*. În răspunsul expediat de T. Dobre din Rogojeni, comuna Suceveni, la 6 iunie 1885¹⁰, există explicația: „Târlă la ciobani, în timp de iarnă. Este un loc îndosit, cum e un arcaci, adică vale”. La acest text, Hasdeu mai adaugă: „Este turcul arkač, versant du pied d’un montagne, dar și dos, appui. Negreșit însă, cuvântul n-a venit românilor de la osmanlâi, care n-au dat nimic graiului nostru ciobănesc, ci de la vreun popor turanic din veacul de mijloc, probabilmente de la cumani. În vocabularul din secolul XIV¹¹ *arkà*, înseamnă umăr”¹². E. Holban a citat părți din acest text, transcriind titlul greșit (*Etimologicum*) și fără notarea paginii.

Ipoteza „cumană” a lui Hasdeu nu a fost admisă de L. Șăineanu, care a susținut proveniența turcă a termenului¹³. Considerat un „cuvânt dialectal” (DLR), nu a fost înregistrat de H. Tiktin¹⁴. Al. Philippide, cunoscut pentru etimologiile turanice (cumane), nu a înregistrat cuvântul *arcaci*¹⁵.

E. Holban, necunoscând opțiunile pentru originea turcă a termenului *arcaci*, pe care le-am citat, se oprește, fără argumente, asupra sensului „umăr” al cuvântului „arkà”, ca să-l apropie, greșit, de

și Arheologie”, Iași, XXI, 1984, p. 634; idem, *Umbrărești. Vatră milenară de istorie*, Focșani, 1999, p. 91-93.

⁸ „Dunărea de Jos”, iunie 2006, p. 40.

⁹ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ediția 1974, II, p. 271.

¹⁰ Ion Mușlea, Ovidiu. Bârlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, 1970, p. 43, 48.

¹¹ *Codex cumanicus*, ediția Geza Kun, 1880.

¹² B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 272.

¹³ L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, II, București, 1900, p. 395; idem, *Dicționar universal al limbii române*, ediția 1997, I, p. 47. Opinie admisă și de *Dicționarul limbii române (DLR)*, I, 1913, p. 230.

¹⁴ *Rumänisch – Deutsches Wörterbuch*, 1896, p. 88-89. Vezi și *ibidem*, I, A-C, ediția Paul Miron și Elsa Lüder, Cluj-Napoca, 2000, p. 27.

¹⁵ Al. Philippide, *Originea românilor*, I-II, Iași, 1927-1928.

latinul „arcus” (arcadă, boltă), despre care socoate că ar putea fi apropiat de „conformația spațiului respectiv”¹⁶. Pentru o eventuală origine latină a vocabulei *arcaci* mai citează cuvintele *arcano* și *arcamus*, care au înțelesul de „secret”, „tainic”¹⁷, ce-ar putea explica sensul de „ascunzătoare naturală” atribuit *arcaciului*¹⁸. Păreră total greșită, pentru că cei doi termeni citați s-au păstrat, cu înțelesul amintit, numai în franceză (*arcano*) și italiană (*arcano*). Românescul *a ascunde*, *a tăinui* are la origine verbul latin *abscondo* – *abscondere*. Mai atragem atenția că termenul *ascunzătoare*, folosit în titlu, nu este sinonim cu adăpost, semnificație subliniată de Hasdeu și Șăineanu.

Enunțurile pentru *arcaci* din DEX¹⁹ reproduse în „Dunărea de Jos”²⁰, despre care nu știu dacă E. Holban are știință că au fost copiate din *Dicționarul enciclopedic ilustrat al limbii române* („Cartea românească”), 1931, întocmit de I. A. Candrea²¹, au putut fi folosite, în zone neindicate în text, cu accepții care fac excepție de la înțelesul general al termenului. „Îngrăditura făcută de pescari în apă, pentru prinderea și păstrarea peștelui în bălți iarna” este numită, de obicei, „coteț”²². Greșește E. Holban când atribuie cuvântului *arcaci* sensul de „curătură făcută de apă”. Adevăratul înțeles al substantivului *curătură* este de „loc curățat de păduri, rădăcini, de cioturi, de spini, pentru a putea fi arat”²³.

Considerațiile despre *arcaci*, declară E. Holban, le-a obținut după o „cercetare insistentă de teren”, care s-a rezumat, de fapt, la investigații făcute în cinci localități. Impresia de noutate pe care vrea s-o lase este falsă, întrucât despre *arcaci* scrisese, încă din 1980, profesorul universitar de la Iași, Victor Sficlea²⁴. Redau doar concluzia studiului: „Toponimul *arcaci* se întâlnește numai în porțiunea colinară a Podișului Covurlui”. Menționez, după Victor Sficlea și alte surse, pe cele cunoscute până acum. *Arcaci*, la Smulți, la est de pârlăul Suhurlui;

¹⁶ „Dunărea de Jos”, iunie 2006, p. 40.

¹⁷ G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983, p. 100.

¹⁸ „Dunărea de Jos”, *loc. cit.*

¹⁹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1998, p. 56.

²⁰ *Vezi loc. cit.*, p. 40.

²¹ *Vezi p. 73.*

²² *DLR*, I, 2, 1940, p. 1013.

²³ *Ibidem.*

²⁴ V. Sficlea, *Podișul Covurlui*, în *Masivul Ceahlău, Țara Giurgeului, Depresiunea Dărmănești*, p. 244-245.

Arcaciu, vale la Costache Negri; *Arcaciu*, deal la sud-vest de Costache Negri; *Arcaciu Bejenescu*, la nord de Băleni; *Arcaciu Ciumașilor*, la vest de Fântânele. În preajma acestui sat mai sunt: *Arcaciu Fântâna Rusului*; *Arcaciul Mare* și *Arcaciul lui Basarab*, pe Valea Coșerilor; *Arcaciul Calului*, la Suceveni; *Arcaciul Ghibarțului*, comuna Berești-Meria; *Arcaciul Leului*, la apus de Roșcani; *Arcaciul lui Murgoci*, tot în vecinătatea acestui sat; *Arcaciul lui Mustață*, la vest de Tămăoani; *Arcaciul Berbecului*, la apus de Slobozia Oancea; *Arcaciul lui Stevie*, la Rediu²⁵; *Arcaciu*, deal la vest de pâraul Herătău; *Arcaciu*, deal la Târgu Berești; *La Arcaciu*, la est de pădurea Găunoasa, sat Măcișeni, comuna Corni²⁶, *Arcaci*, loc între Umbrărești și Cudalbi²⁷.

Arcaciurile au fost, fără îndoială, cu mult mai numeroase decât mențiunile citate. Fiind însă „văi scurte”, cum le definește Victor Sficlea, denumirile lor au dispărut din toponimia spațiului respectiv, ca semne de hotar rămânând numele văii principale. Discutându-le prezența, trebuie să încercăm să indicăm momentul apariției lor. E. Holban neacceptând, fără a folosi marturii documentare, posibilitatea ivirii termenului *arcaci* „doar în momentul venirii otomanilor”²⁸. „Moment” ce nu poate fi stabilit, dar pe care ni-l sugerează un document din 8 aprilie 1603, în care se precizează că în ținutul Covurlui era, la acea dată, „satul Scândureni”, de la „izvorul cel mare unde a fost odaia lui Ibraim turcu”²⁹. Documentul confirmă originea turcă a substantivului *odaie*, „adăpost de vite pe câmp sau în pădure”³⁰, folosit încă din prima jumătate a secolului XVI³¹. „Odaia lui Ibraim” a fost unde este astăzi *Dealul Ibraimului*, la răsărit de satul Negrea (comuna Schela, jud. Galați), peste pâraul Lozovița. Prin apropiere putea fi, pentru vreme de iarnă, și un *arcaci*.

Constituirea acestei „odăi” nu a fost, desigur, un fapt singular. O

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ H. 1: 50 000.

²⁷ Comunicat de Profesor Ion T. Sion, Tecuci

²⁸ „Dunărea de Jos”, iunie 2006, p. 40.

²⁹ L. Șăineanu, *Influența orientală*, p. 274 ; DLR, VII, 2, 1969, p. 133.

³⁰ Const. C. Giurescu, *Împrumuturi cumane în limba română: odae și cioban*, în „Studii și cercetări de lingvistică”, București, XII, 1961, 2, p. 207. Trebuie să se renunțe la presupusul împrumut cuman pentru *odaie*, întrucât lipsește demonstrația lingvistică.

³¹ *Documente privind istoria României*, A. Moldova, sec. XVI, vol. IV, p. 21, nr. 24.

mărturie din 12 mai 1591 amintește o „casă a Covurluiului”, deci o „odaie”, de unde s-au cumpărat 1537 de oi³². Înmulțirea lor a fost determinată de creșterea nevoilor de aprovizionare ale Imperiului Otoman după campania din lunile iulie-noiembrie 1538 a sultanului Soliman Magnificul în Moldova, continuată cu venirea unui număr tot mai mare de negustori turci și levantini, cum va fi fost și Ibraim turcu, ca să îndeplinească poruncile împăratești. La 11 aprilie 1545 i se cerea lui Petru Rareș să grăbească trimiterea a 100 000 de oi³³.

Însemnările de mai sus sunt o modestă contribuție la practica cercetării interdisciplinare, tot mai mult utilizată de specialiștii etnografi, dar neluată în seamă de diletanții nefamiliarizați cu rigoarea științifică.

Résumé

Ces notes présentent une partie de la polémique scientifique entre deux intellectuels de la ville de Galați, il s’agit du fameux historien Paul Păltănea et le peintre Eugen Holban. La polémique a commencé d’un article publié par Eugen Holban en juin 2006 dans la revue locale „Dunărea de Jos”, à propos d’«arcaci» en tant qu’«abris naturels». Paul Păltănea n’est pas d’accord avec cette signification du mot «arcaci», fournissant en ce sens des arguments philologiques, historiques et géographiques soutenant la définition de ce terme en tant que «courte vallée». L’auteur des notes soutient que procédant de cette manière il s’inscrit parmi les spécialistes qui, procédant de la sorte, s’inscrivent toujours plus fréquemment dans la recherche interdisciplinaire.

³² Mihai Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista de Istorie”, 32, 1979, 9, p. 1751-1752.

³³ *Ibidem*.